

Resum de les III Jornades del Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

LA DONA, REFERENT SOCIAL I CULTURAL AL PIRINEU

Benavarrí, a 6 de juliol de 2005

Les III Jornades del Centre d'Estudis Ribagorçans van tenir lloc a **CAMPO els dies 1, 2 i 3 de juliol**. Van ser tot un èxit de participació i de contingut temàtic. Es van superar els **80 assistents**. Com l'any anterior, una de les principals reeixides va ser la participació de la gent del país. Enfront de debats científics que poc sovint travessen les aules universitàries, la mostra de recolzament dels habitants, així com la participació d'especialistes i estudiants vinguts d'arreu (Barcelona, Lleida, Osca, Saragossa), el CERib es felicita del resultat final. Tal confluència de persones i sensacions confirmen una vegada més que la Ribagorça és un territori fora del comú, fronterera però hospitalària, oblidada per la història, però represa amb força pel seu propi present.

L'arrelament del Centre i de les seves activitats a la Ribagorça es va fent a través d'aquestes jornades itinerants per tota la zona, sense tenir en compte fronteres autonòmiques, potenciant i respectant al màxim les particularitats de cadascuna de les seves valls i pobles. El resultat més positiu de les jornades és la mostra del veritable interès i inquietud de la gent per tot allò que l'envolta. El tema de las Jornades -La Dona la Pirineu- tractava doncs de posar al seu lloc la figura d'un dels pilars fonamentals de la societat pirinenca, des de l'anàlisi del passat, de la transfiguració familiar i social, fins a la realitat actual en què la dona tira del carro en molts dels àmbits econòmics de la muntanya.

Aquestes Jornades es van poder realitzar gràcies a la col·laboració i recolzament econòmic de l'IEA (Instituto de Estudios Altoaragoneses); l'IRMU (Institut Ramon Muntaner); l'Instituto Aragonés de la Mujer - Govern d'Aragó; la Comarca de la Ribagorça; l'Ajuntament de Campo; el Museu de Jocs Tradicionals de Campo; la Societat Andorrana de Ciències; la Universitat de Lleida i la Universitat Autònoma de Barcelona. El CERib confirma així l'extensió dels contactes transversals, promovent tant como sigui possible, l'interès de totes les institucions potencialment girades cap a la cultura i la investigació en aquesta part del Pirineu, vinguin d'on vinguin. **Sense la mirada i el recolzament de l'altre, més en comú, els fruits recollits no serien els mateixos.**

CONFERÈNCIES

Les Jornades es van inaugurar amb la presència del President de la Comarca de la Ribagorça (José Franch), el Tinent d'Alcalde de Campo (Fernando serena), la Cap Provincial de l'Instituto Aragonés de la Mujer (Elena Pérez) i el President del Centre d'Estudis Ribagorçans (José Miguel Pesqué).

- La Conferència Inaugural va ser a càrrec de **Víctor JUAN BORROY** (Professor de Didàctica i Pedagogia de la Universitat de Saragossa). Va servir per situar-nos en el tema de manera ràpida i clara. Davant la presència de persones del país que han viscut directament èpoques diferents d'educació pública, Borroy va fer un repàs de les lleis i moviments pedagògics empresos des del segle XIX fins a finals del segle XX, passant de l'exclusió a l'aïllament i control social fins al cas actiu de dues mestres com Palmira Pla o Maria Sánchez Arbós. Va destacar per damunt de tots el projecte de las mestres de la Segona República, aportant dades i arguments que mostraven la qualitat d'aquell ensenyament enfront del que es va voler imposar durant els 40 anys posteriors. Als anys trenta s'havia començat a trencar definitivament amb el projecte educacional que consistia exclusivament en formar la dona per ser una "bona mare i esposa", perquè fos "lliure" d'emprar el seu aprenentatge de manera individual. El Franquisme va esquinçar la tendència, si bé van existir casos aïllats que van trencar la regla. Fins i tot van tenir problemes (van ser depurades) aquelles mestres que durant

la república havien recolzat els canvis promoguts per algun inspector reformador. També ha mostrat les dificultats de les noves mestres quan, des de localitats llunyanes, van haver d'endinsar-se al Pirineu marcat per la postguerra i la misèria políticohumana i material.

- **Irene ABAD BUIL** (Historiadora, Universitat de Saragossa) va exposar el paper de la dona durant el franquisme, quan alguna d'elles tenia familiars a la presó. Aquest tema segueix essent poc treballat i va explicar amb detalls i abundant material la manera com les dones eren estigmatitzades pel sol fet de tenir algun familiar a la presó. Va plantejar una pregunta fonamental: ¿no era pitjor estar fora de la presó amb tota una pressió psicològica, fins i tot física, que no pas dins la presó on al menys sabies que hi eres? Les dones que tenien llur pare, un marit o un germà a la presó eren “Dones de presos” (ja simple motiu de detenció) i se les marcava socialment, des del dia a dia pel distanciament social, com per actes reals com per exemple rapant-les el cabell, llevant-les a l'alba per cantar cançons falangistes a la punta del poble o, fins i tot, fent-les fer actes ridiculitzants a la plaça major del poble. Aquesta situació es va perllongar durant els anys quaranta. Evidentment, era un escenari que es produïa amb més freqüència als pobles petits que a les poblacions grans, on la “marca social” era la “justificació” per a les denúncies “ideològiques”. Va ser una de les raons principals per les quals les dones i descendents van començar a marxar i abandonar els seus pobles per un futur millor a la gran ciutat (Barcelona, Lleida, etc.). Amb els anys hi ha hagut una “tendència al silenci” i a un “oblit generalitzat”, però aquestes dones han seguit conservant una identitat comuna, la de “dones de presos”.
- La primera ponència del dissabte d'**Àngels MACH BUCH** (Presidenta de la Societat Andorrana de Ciències) va servir per constatar un cas pirinenc en què la dona ha anat incrementant la seva presència i actuació. Des de la vall veïna d'Andorra, va apuntar Àngels Mach, s'ha viscut una evolució social i política ràpida en els darrers quaranta anys, comparant amb els seus segles d'història. Si des de l'edat mitjana eren coneguts els casos de guaridores i “tremendaires” que viatjaven pel Pirineu venent “miracles”, no és fins al segle XX que es fixa a Andorra una certa normalitat científica i medicinal a la qual la dona hi ha tingut un paper destacat. Cert és que en la comparativa amb les valls pirinenques veïnes, Andorra compte amb l'avantatge de tenir institucions polítiques pròpies, però això no vol dir que això hagi reflectit automàticament en les preses de decisió i direcció del país fins als darrers deu anys. Va explicar com encara costa acceptar i confiar en el treball de les dones des dels ministeris del Govern d'Andorra. Comentà així l'aparició de centres d'estudi o societats com la que ella presideix en què la dona està tenint un paper rellevant, demostrant a la vegada que la recerca i la divulgació científica es poden realitzar també des del Pirineu per, essencialment, donar normalitat a la situació social i a les trobades pirinenques.
- L'aportació de la destacada especialista pirinenca **Isaure GRATACOS** (Etnòloga, França) va permetre que el públic i estudiants assistents entenguessin que els Pirineus són un món propi amb grans similituds més que no pas diferències entre nord i sud. Va partir de la base d'explicar la societat familiar pirinenca on la dona ha exercit sempre un rol destacat, sense mai estar per damunt o per sota de l'home. Des de la possibilitat de convertir-se en heretera amb els mateixos drets que un home fins a la presa de decisions a la comunitat. Va explicar com, en el cas de França, malgrat les lleis homogeneïtzadores i centralistes postrevolucionàries i republicanes, hi va haver un acord no escrit entre la societat pirinenca i els notaris locals per permetre que se seguís funcionant de la mateixa manera, per, essencialment, evitar la ruptura i la divisió de la casa pirinenca. Les conclusions a les quals arriba després de més de 30 anys de recerques i enquestes sobre el terreny són que no existeix per res una societat patriarcal al Pirineu, però que tampoc es pot afirmar que hagi existit una

societat matriarcal. En tot cas, va assenyalar, ha existit sempre una igualtat social i, això sí, un primacia femenina al Pirineu, que es pot apreciar aixecant simplement la mirada i observant jocs tradicionals, divinitats pirinenques, etc.

- **Gemma CÀNOVES** (Professora de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona) va realitzar una aportació essencial sobre les possibilitats de desenvolupament d'aquest Pirineu, situant a la dona com al principal eix motor. Va realitzar una comparació entre el desenvolupament del turisme rural gallec i el català-aragonès. Des de llocs molt diferents va demostrar com la multiplicació de cases rurals havien beneficiat les dones, donant-les ingressos que abans no tenien i, per tant, atorgant-les major independència. Abans, era només l'home qui tenia ingressos extres per qüestions de comerç o altres. Així, en una societat rural de fa dècades, era gairebé impossible que la dona es plantejés el divorci en cas de ser necessari, ja que es quedava sense recursos. La situació ha evolucionat gràcies a aquest nou tipus d'explotació agroturística. També va explicar com la vinguda de turistes havia permès a la dona ampliar el seu cercle social que abans era molt restringit. No obstant això, de moment, va indicar que el turisme rural no era la solució única ja que només representa de mitjana 1/3 dels ingressos (si bé existeixen excepcions positives). Però és sens dubte una opció positiva per la societat i el col·lectiu rural, que permet a una família o persones "viure on vulguin". Són les dones les que porten la organització de les cases rurals i es preocupen més pel seu bon funcionament. Per últim va indicar algunes necessitats a pal·liar: una major regulació (nivells de qualitat); una major formació; la homogeneïtzació de les denominacions (fins ara infinites segons les zones); la promoció internacional; i tenir en compte tot un conjunt de solucions sense basar-se exclusivament en aquest tipus de turisme. El turisme rural no pot ser només allotjament i en això el rol de la dona està essent fonamental.
- La intervenció d'**Oscar JANÉ CHECA** (Historiador, Universitat Autònoma de Barcelona. CERIB) va tractar "l'Exili pirinenc cap a França durant els segles XIX i XX, a través d'una correspondència femenina". Va explicar que la terminologia que s'empra pels moviments humans -emigració, immigració, nuinguts, exiliats, etc.- diu molt del lloc on ens situem per estudiar-los. Del viatge diu que el camí havia estat "obert" per altres persones del poble, sent presentat el lloc d'arribada com un eldorado de futur, però també com una malaltia psicològica per l'abandonament del país. Va distingir tres tipus de relacions: les que es tenien amb el poble mateix d'origen des de l'"exili" (el pes moral de la Casa pirinenca, els costums, etc.), aquelles que van tenir amb França i els francesos (treball, integració) i, finalment, les que van tenir amb els "refugiats" de la Guerra Civil des de 1936. El resultat final permet entendre el pas del drama en el moment de partida fins al somni i mitificació d'un país -imaginari-, el poble pirinenc.
- La darrera conferència fou la d'**Àngela LABORDETA** (Espectora i Periodista), que va parlar sobre la relació que existeix entre Literatura i Dona, si bé va precisar que quasi és millor emprar la idea de "Dona i escriptora", ja que Literatura conté conceptes summament amplis. Va parlar de la iniciativa editorial del compendi d'escrits sobre dones en el món rural i pirinenc, *Orosia. Mujeres de Sol a Sol*, com un fet exemplar i gairebé únic fins al moment. Cada dona va escriure en funció del seu entorn, dels seus records i sensacions i, per atzar, gairebé totes van utilitzar "dones" com protagonistes de les seves històries. Va explicar que la principal dificultat és precisament assumir-se com escriptora. Ja als segles XIX i XX hi havia hagut un moviment per allunyar-se del model masculí, però que havia portat en alguns casos a resultats qualitativament prou pèssims. Va destacar que existeix una esquizofrènia creativa al voltant d'un món propi, si bé el principal motor per escriure segueix sent - fins i tot des de la ficció- el món de la Memòria (lloc, espai, col·lectiu, etc.): la "pàtria de la infància" com lloc de sortida. Creu que no existeix una literatura de dones enfront d'una altra d'homes, sinó que el que hi ha són punts de vista molt

diferents segons les persones i condicionades per les seves vivències, ja siguin homes o dones. La literatura s'escriu "como es vol escriure-la".

EXPOSICIÓ I TALLERS

Les III Jornades del CERib van ser amenitzades i redoblades per una Exposició de Fotografies de la "Dona al món rural i pirinenc" cedida per l'IAM i de quatre panells didàctics realitzats pel CERib presentats per l'antropòloga de la Universitat de Barcelona, **Josefina ROMA**, així com un Taller de jocs tradicionals realitzat per **Fernando MAESTRO** (Director del Museu de Jocs de Campo), pe acabar diumenge amb la realització de dos tallers diferents i molt interactius que van ser força apreciats per les persones que hi van participar: per una banda, la proposta de cançons tradicionals exposades per l'antropòloga **Josefina Roma**, que va permetre conèixer el text, la música i els continguts socials d'aquestes cançons i, per una altra banda, un taller de creació literària a càrrec d'**Àngela Labordeta**, resultat del qual, tots els assistents van redactar -alguns per primera vegada- sensacions o experiències arrel de la seva estada a la Ribagorça. Per últim, un grup de dones de Campo va fer una demostració del joc femení de *Birllas* que es juga en aquesta localitat.

CONCLUSIONS

Les conclusions de les III Jornades indiquen un arrelament de les activitats divulgadores i interactives del Centre d'Estudis Ribagorçans a la Ribagorça, al Pirineu Central, però per damunt de tot, el fet que existeix una voluntat real de la gent del país, així com de persones de fora, de conèixer elements propis que durant dècades no han sortit mai la llum ni han estat debatudes públicament. Així doncs, després de tractar en anys anteriors temes essencials com "la identitat" dels ribagorçans o "la despoblació", era essencial enfrontar-se al reconeixement del paper de la Dona al Pirineu pel seu "referent social i cultural". Fins ara, els desequilibris encara són palpables a gran part d'aquesta societat rural, l'emigració va arribar a provocar l'abandonament de zones senceres i deixar una comarca com la Ribagorça, tant catalana com aragonesa, amb un índex de densitat poblacional similar al Sàhara. Però, una vegada més, no es tractava de donar una visió nostàlgica de la dona en el medi rural, sinó de mostrar la realitat de la qual es partia i les possibilitats que ofereix a la dona al segle XXI, com a tota la societat. **S'han revelat les necessitats i les urgències per fomentar el paper de la dona a la Ribagorça, com per exemple l'educació, les noves tecnologies, l'artesanía, la creació empresarial o artística, etc. Àmbits diversos on la demanda social pirinenca va més enllà de simples actuacions turístiques puntuals.** Es desprèn la necessitat de crear infraestructures estables de desenvolupament tenint en compte el país i el paper fonamental de les dones, potenciant si fos necessari una política de discriminació positiva per facilitar l'assentament de persones vingudes de fora, juntament a una promoció cultural local per permetre l'arrelament real i perllongat.

El CERib seguirà treballant en aquest sentit activament, com també ho fa en altres àmbits. Els resultats complets d'aquests jornades juntament a altres treballs seran publicats al número 3 de la Revista RIPACURTIA que apareixerà a la tardor de 2005. En tot cas us donem cita per les Jornades de 2006, de las quals us donarem notícies en breu.